

*Мерзне цёмна-зялёная хвоя,
І пушысты сняжок да ёй туліца [10, с. 11].*

Да 2001 г. з-за адсутнасці мясцовых падручнікаў настаўнікі ліцэяў карысталіся падручнікамі выдадзенымі ў БССР і Рэспубліцы Беларусь, рэалізуючы аўтарскія праграмы, дастасаваныя да міністэрскіх вымаганняў. У якасці дапаможных матэрыялаў служылі таксама публікацыі з тыднёвіка “Ніва” і дадатку для дзяцей “Зорка”.

Падсумоўваючы разважанні пра значэнне Максіма Багдановіча і яго творчасці у беларускамоўным навучанні ў Польшчы можна сказаць, што ў падручніках займае ён выразнае месца сярод класікаў беларускай літаратуры. У яго біяграфіях у пазнейшай адукацыі – у гімназіі і ліцэі – звяртаецца ўвага на ягоны жыццёвы і творчы шлях. У падборцы яго твораў важнымі сталі матывы гістарычных і патрыятычных, асабістых перажыванняў, настрой і мастацкая вобразнасць, якія павінны не толькі знаёміць вучняў з творчасцю паэта, але і ўздзейнічаць на іх эстэтыку і пачуцці. Юбілей паэта адзначаюцца школьнымі экспазіцыямі і асобнымі ўрокамі.

Літаратура:

1. Glogowska, H. Białorusini na Wybrzeżu Gdanskim. – Toruń, 2003.
2. Nauczanie języków mniejszości narodowych w województwie podlaskim. Rok szkolny 2009/2010 / opr. Jolanta Toczko. – Białystok, 2009. http://www.kuratorium.bialystok.pl/kuratorium2/jez_mniej/wykaz_2010.doc, ад 8.11.2011 г.
3. Syllabus z języka białoruskiego 2002. – Warszawa, 2003.
4. Баршчэўскі, А., Швед, В. Насустрэч жыццю. – Варшава, 1974.
5. Варабей, Л., Раманюк, Л. Мір нам патрэбен. – Варшава, 1968.
6. Врубель, Л., Раманюк, Л. – Варшава, 1975.
7. Гайдук, Л., Гайдук, М. У добры час. – Варшава, 1972.
8. Гайдук, Л., Гайдук, М. У нашай грамадцы. – Варшава, 1987.
9. Грыгарук, Я. З васільковых крыніц. – Варшава, 2003.
10. Панасюк, Н. Беларуская скарбніца. – Варшава, 1993.
11. Русачык, Т. Вясянка. – Варшава, 1999.
12. Русачык, Т. Шлях самых да сябе. – Беласток, 2001.
13. Сянкевіч, В., Грыгарук, Я. Беларуская літаратура: Хрэстаматыя для сярэдніх школ. – Варшава, 2001.
14. Хрэстаматыя (I–III кл) / укл. Т. Русачык. – Беласток, 2000.
15. Ясіньска-Соха, Т. Крынічка. – Варшава, 1999.

І.М. Гоўзіч (Мінск)

УСХОДНЯЯ ВЕРШАВАНАЯ ФОРМА РУБАІ Ў ТВОРЧАСЦІ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА І ПАЭЗІІ ДРУГОЙ ПАЛОВЫ ХХ СТАГОДДЗЯ

У «культурным кодзе» кожнай эпохі вылучаюцца персаналіі-волаты, што з’яўляюцца знакавымі постацямі для цэлай нацыі, да іх ліку безумоўна належыць Максім Багдановіч, які імкнуўся тэарэтычна і на практыцы паказаць дасканаласць і годнасць беларускага слоўнага мастацтва, яго далучанасць да еўрапейскага і сусветнага літаратурнага працэсу. Менавіта з гэтай мэты класік нацыянальнай

літаратуры і ўзбагачаў беларускую версіфікацыю класічнымі (еўрапейскімі і ўсходнімі) вершаванымі формамі.

Рубаі як «чатырохрадковік у паззіі народаў Блізкага і Сярэдняга Усходу з рыфмоўкай *ааба* (радзей – *аааа*)» [7, с. 508], пазначаны «паглыбленай філасофскай развагай, лірычным роздумам» [7, с. 508], паходзіць з вуснай народнай творчасці іранцаў і бярэ свой пачатак у X–XI стагоддзях. З самага пачатку рубаі развівалася ў двух напрамках: свецка-квяцістым і суфійска-«аскетычным». У межах падобнай жанравай нарматыўнасці свецкае рубаі ў прыдворным асяродку набыло многія рысы панегірычнай паззіі, захоўваючы і развіваючы элементы народнай творчасці. У чатырохрадкоўях стваральніка гэтай формы Рудакі пераважала вечная тэма каханья:

Аромат и цвет похищен был тобой у красных роз:

Цвет взяла ты щек румяных, аромат – для черных кос.

Станут розовыми воды, где омоешь ты лицо.

Пряным мускусом повеет от распущенных волос [4, с. 130].

Вобраз каханай паўстае ў працытаваным творы ідэалізавана-прыхарошаным, шаблонна-трафарэтным. Таму на працягу наступных гадоў адбываецца пэўная кананізацыя любоўнага рубаі, у якім традыцыйныя матывы каханья (каханне без узаемнасці, недасягальная каханая) часам становіліся штампамі. Так, у творчасці Рудакі побач са шчырымі, жывымі і народнымі па духу вершамі месяцаца ўзоры апісальнага, эстэтызаванага, рафінаванага рубаі. Згаданы паэт пакінуў нам у спадчыну таксама прыклады рубаі-панегірыка, рубаі-знеслаўлення і нават філасофскага рубаі:

О Рудаки, будь волеи духом, не так, как ирочий люд, живни!

И разумом, и сердцем светел, как мудрецы живут, живни!

Не думай, что тебе лишь илохо, для всех же – мир благоустроен.

Пойми: плохого много в мире: ты для благих минут живни! [4, с. 132]

Пазнейшае хаямаўскае чатырохрадкоўе, заснаванае на ідэйнай глыбіні зместу, лаканічнай змястоўнасці (насычанасці) і лагічнасці фармулёвак, – сведчанне паступовай эвалюцыі рубаі. Адмаўленне ад вялікай колькасці вобразных сродкаў дае падставу для высновы, што рубаі, дзякуючы Амару Хаяму, не застыла ў штампях і клішэ. Элемент прымяншэння веры ў імя каханай, як у папярэднікаў, ператварыўся ў А. Хаяма ў іронію, у горкую саркастычную насмешку, а часта і бунт:

Разбій мой збан з віном без дай нагоды, о Божя!

Ты зачынiў мне браму асалоды, о Божя!

Вiно пунсовае ты выліў на зямлю,

Праклён мне, ці не п'яны ты заўсёды, Божя! [9, с. 19]

Рубаі А. Хаяма ў адрозненне ад большасці папярэднікаў набываюць філігранную адточанасць думкі, завершанасць і лагічнасць спалучэння тэзісаў і высноў. Паэт трансфармаваў чатырохрадкоўе ў твор філасофска-афарыстычны з элементамі дыдактызму (не навязліва-штучнага, а натуральнага, абумоўленага логікай годнага і сумленага жыцця-разважання, жыцця-пошуку, жыцця-тварэння):

Много лет размышлял я над жизнью земной.

Непонятного нет для меня под луной.

*Мне известно, что мне ничего не известно! –
Вот последняя правда, открытая мной [4, с. 133].*

Першым у космас нацыянальнай паэзіі ў 1911 годзе творы, напісаныя рубаічнай страфой, увёў Максім Багдановіч. У вершы «Уся ў слязах, дзяўчына...» дакладна вытрымана класічная рыфмоўка **ааба** ва ўсіх трох строфах, захаваны асноўны рубаічны канон – кожнае чатырохрадкоўе павінна ўтрымліваць сэнсава закончаную думку.

У першай страфе чытач знаёміцца з самотна-засмучанай гераіняй: «Уся ў слязах дзяўчына / Хіліцца да тына. / Поруч з ёю пад расою / Зіхаціць шыпышна» [1, с. 80], у наступнай – асноўнымі становяцца ўжо думкі і разважання пра прычыну дзювоных слёз і яе магчымае сущашэнне-выратаванне: «Ой, напэўна і дзяўчына / Лек на слёзы мае» [1, с. 80]. Апошняя страфа поўніцца папрокам таму «жаўтадзюбаму», які мог бы спыніць дзювочыя слёзы, але чамусьці марудзіць з гэтай высакароднай справай:

*Адогадайце ж, людзі,
Хто страхачь іх будзе?
І чаму ён, жаўтадзюбы,
Аж дасюль марудзе [1, с. 80].*

Сваёй змястоўнасцю, будовай, пастычным сінтаксісам і танальнасцю працытаваны твор Максіма Багдановіча набліжаецца да беларускай народнай песні аб дзювочай «долі-нядолі», каханні і пакутах ад яго, а па фармальных крытэрыях адпавядае рубаі з усечанымі стопамі.

У 1915 годзе М. Багдановіч стварае два ўзоры персідскіх песень («Я ўсё забыў на свеце і ведаю адно...» і «Празрыстым пакрывалам ты агарнула твар...»), якія ўяўляюць сабой класічныя чатырохрадковыя рубаі з рыфмоўкай **ааба**, кананічныя па сэнсава-змястоўным нападзенні:

*Я ўсё забыў на свеце і ведаю адно:
Зюлейка маладая, што старае віно.
Я ўжо ўніўся ёю, – цяпер віном уп'юся...
Паглядзім, хто хмяльніейшы: Зюлейка ці яно? [1, с. 396]*

*Празрыстым пакрывалам ты агарнула твар.
Яна – як поўны месяц сярод правідных хмар.
Праглянь, мой месяц мілы, зірні мне ясна ў вочы,
Каб не ляжаў на сэрцы маркотных дум цяжар [1, с. 396].*

Усходнія матывы і вобразы літаральна пранізваюць вершы ад першага да апошняга радка, ствараючы ва ўяўленні чытача экзатычны вобраз дзяўчыны-персіянка, агорнутаі і схаванай ва ўсходнія ўборы, але настолькі магнетычнай і прыцягальнай, што нават адным поглядам (ці праглядам) яна можа разagnaць «маркотных дум цяжар». Імя прыгожай дзяўчыны двойчы паўтараецца ў першым чатырохрадкоўі, напэўна, яно захапляе нязвыклай музычнасцю гучання: Зюлейка. Падобным шляхам (не жанравым, а змястоўным) дзесцігоддзем пазней пойдзе і класік рускай літаратуры Сяргей Ясенін, стварыўшы ў «Персідскіх матывах» (1924–1925) вобразы трох рамантычных персіянак: Лалы, Шаганэ і Шагі.

Наступным аўтарам, які спрычыніўся да творчай трансплантацыі на нацыянальную глебу рубаі, як ні парадаксальна, з'яўляецца менавіта праціўнік унармаванасці і актыўны «прапагандыст» жанрава-фармальнага разняволення паэтычнага слова Максім Танк, працягнуўшы традыцыі Хаяма ў сваім рубаі «На радзіме Абая» – вершы-прысвячэнні казахскаму пісьменніку-асветніку Абаю

Кунанбаеву. Сем строф уяўляюць сабой сем тэзісаў – лагічна завершаных тэм, але галоўная філасофская, дыдактычна-павучальная, звернутая і да чытачоў, і да паэтаў-пачаткоўцаў, думка-выснова аб неўміручай славе акына выказваецца ў чацвёртай:

*Ён жыве. бо зямлю сваю шчыра любіў,
Ён жыве. бо зарой пуцяводнай свяціў,
Ён жыве. бо ў суровы і радасны час
Жыў з народамі і з ім неразлучны ён быў [8. с. 13].*

Тройчы паўтораная анафара «ён жыве», узмоцненая злучнікамі «бо», прыцягвае ўвагу да танкаўскіх разважанняў, актуальных і сёння.

З усіх беларускіх паэтаў ХХ стагоддзя найбольшую ўвагу стварэнню рубаі надаваў Максім Лужанін. Першае рубаі «Пад цымбалы», напісанае ў 1970-х гадах, таксама як і багдановічаўскае «Уся ў слязах, дзяўчына...», пабудавана на фальклорна-песеннай аснове. Асабістыя перажыванні лірычнага героя яскрава выяўляюцца з дапамогай індывідуальна-аўтарскага эпітэта, з выразнай стылістычнай афарбоўкай «нежурынка»:

*Кацярынка мая,
Нежурынка мая!
Калі ты мяне забыла,
Прыгадай салаўя [5. с. 90].*

М. Лужанін у працытаваным вершы вытрымлівае класічны ўзор рыфмоўкі, тым не менш, дасканалым рубаі яго назваць нельга з-за адсутнасці завершанасці думкі ў кожнай страфе. Выкарыстанне дзеясловаў цяперашняга часу «прыгадай», «пахадзі», «памахай» у строфах злівае іх у адзінуюсэнсавую плынь.

Пазней М. Лужанін па-майстэрску «прыстасоўвае» форму верша, выкарыстаную класікамі Усходу, для афарыстычных медытацый-элегіі пра вайну («Ужо салаўі на падросце, / Мінула ваенная млосць, / А маці па сыне галосіць / Пакуль толькі голасу ёсць» [5, с. 177]), хуткаплыннасць і незваротнасць жыцця-быцця («Нічога ўжо не ўдасца занова! / Пераканаць перакаканае, / Перакахаць перакаханае, / Перакалыхаць калыханае» [5, с. 179]).

Да рубаі як цвёрдай вершаванай формы звяртаюцца многія сучасныя паэты і паэтки. Так, Яўген Міклашэўскі з'яўляецца аўтарам сатырычных рубаі («Што я ў таварыстве цвярозых раблю? / Чытаю – Амара Хаяма люблю. / Адно рубаі прачытаю ў Хаяма – / Здаецца, сабе я гарэлкі налью [6, с. 203]) і рубаі-медытацый пра адвечныя філасофскія і маральна-этычныя катэгорыі:

*Калі на зло ты мне адказаў злом –
Мы будзем звязаны з табой адным вузлом.
Ды божы дух, наведайшы мой дом,
На зло маё мне адказаў дабром [6. с. 206].*

«Нібыта аўтарскі» тэзіс пра адказ злом на зло, што супярэчыць біблейскай традыцыі, удала развенчваецца ў апошнім радку твора («На зло маё мне адказаў дабром» [6, с. 206]), становіцца антытэзісам.

Нягледзячы на «экзатычнасць» рубаі, да іх звяртаюцца і Уладзімір Лебедзеў у зборніку «Восеньская ралля» (медытацыі пра сэнс чалавечага жыцця) і Сяргей Законнікаў у зборніку «Дол» (філасофскія разважання пра няўмольны рух часу).

Рубаі сустракаецца і ў якасці пралагаў да твораў (Рыгор Барадулін – жартоўны ўступ да паэмы «Неба тваіх вачэй»: «Пузачы-гарлачы / Адтапырваюць лычы. / Бога сонца хвалячы / Пі – і бочак не лічы [2, с. 43]) і ў лірыцы Яўгеніі Янішчыц і Веры Буланды, якія даюць сваім вершам назвы «Рубаі», падкрэсліваючы тым сама нязвыкласць і непрыстасаванасць, на іх думку, вершаванай формы для нацыянальнай сістэмы версіфікацыі:

Квітнеў бы луг і вечны сад.

Калі б вясельны наш абрад

Злучыў прысцёнкамі даўно.

О, каб не наш з табой разлад [3, с. 9].

Прыклады паспяховага «прышчаплення» рубаічнай страфы на нацыянальную глебу можна доўжыць бясконца, зазначым толькі тое, што ў найноўшай сістэме версіфікацыі надзвычайнай папулярнасцю карыстаюцца арыгінальныя паэтычныя мініяцюры, сэнсава ці фармальна падобныя да ўсходніх вершаў (у Аксаны Спрынчан – «граняслоўі», у Сяргея Законнікава – «кропелькі», у Людкі Сільновай – «акварэлькі» і інш.).

Літаратура:

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1991. – Т. 1 : Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – 752 с.
2. Барадулін, Р. Збор твораў / Р. Барадулін. – Мінск : Маст. літ., 1999. – Т. 3 : Паэмы. Вершы. – 335 с.
3. Буланда, В. Мне не жыць без цябе... : Вершы / В. Буланда. – Барысаў, 1997. – 112 с.
4. Лірыкі Востока : Переводы / Сост. и вступ. ст. М.А. Курганцева. – М. : Правда, 1986. – 480 с.
5. Лужанін, М. Збор твораў : у 4 т. / М. Лужанін. – Мінск : Маст. літ., 1981. – Т. 3 : Падарожныя нізкі ; Вершы, 1966–1973; Як нараджаўся новы свет : Рэпартаж з рубцом на сэрцы. – 512 с.
6. Міклашэўскі, Я. Рубаі / Я. Міклашэўскі // Маладосць. – 2000. – № 2. – С. 203–206.
7. Рагойша, В.П. Паэтычны слоўнік / В.П. Рагойша. – 3-е выд., дапрац. і дапоўн. – Мінск : Бел. навука, 2004. – 576 с.
8. Танк, М. Збор твораў : у 6 т. / М. Танк. – Мінск : Маст. літ., 1979. – Т. 3 : Вершы. 1954–1964. – 558 с.
9. Хаям, А. Рубаі / А. Хаям; уклад. В.Я. Чамбарысаў; перакл. з фарсі-кабулі Р. Барадулін. – Мінск : Маст. літ., 1989. – 96 с.

Л.Г. Гушчынская (Мінск)

МУЛЬТЫМЕДЫЙНАЕ ВЫДААННЕ НАЦЫЯНАЛЬнай БІБЛІЯТЭКІ БЕЛАРУСІ «ПАЭТ КРАСЫ І ГАРМОНІІ»: ДА 120-ГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭННЯ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

На сучасным этапе адным з важных кірункаў у выдавецкай дзейнасці Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі (НББ) стаў выпуск электронных рэсурсаў, накіраваных на захаванне і папулярызаванне літаратурнай спадчыны беларускіх класікаў, што безумоўна пацвярджае важную ролю бібліятэкі ў прыцягненні ўвагі да беларускай кнігі і павышэнні грамадскай цікавасці да лепшых твораў айчынай літаратуры.

У 2011 г. НББ быў падрыхтаваны і выдадзены мультымедыйны дыск «Паэт красы і гармоніі», прысвечаны 120-годдзю з дня нараджэння Максіма